

Ольга Євгенівна Самара,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна,
заступник головного лікаря медичного центру "Ві-Та" з психотерапевтичної частини

ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ ТА НАРКОТИКІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СТРЕС. АНАЛІЗ ПАТЕРНІВ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Статтю присвячено вивченню стресорів як «пускових механізмів» вживання психоактивних речовин у студентів українських ВНЗ та розкриттю структури патерну адиктивної поведінки. За опитувальником стресових подій студентського життя досліджено 239 студентів середнім віком 19,183 років. Встановлено, що стресові життєві ситуації здатні чинити вплив на рівень вживання молоддю алкоголю та наркотиків. Встановлено, що вживання алкоголю та наркотиків у молоді супроводжується надмірним курінням ($r_s = 0,586$; $p < 0,001$), образливою поведінкою ($r_s = 0,361$; $p < 0,001$), суїцидальними думками ($r_s = 0,297$; $p < 0,001$) тощо. Поведінковий патерн вживання молоддю алкоголю та наркотиків характеризується вразливістю до повсякденних перешкод, дефіциту часу, змін у житті.

Ключові слова: алкоголь, наркотики, стресори, стресові реакції, студенти ВНЗ.

Постановка проблеми. Адиктивна стратегія поведінки особистості набуває все більших масштабів в нашій державі, зокрема хімічні адикції залишаються значно поширеними в українському суспільстві. На 01.01.2014 р. на диспансерному обліку в Україні перебувало 567 838 хворих на хронічні алкогольні синдроми (125,2 на 10 тис. населення) та 75 157 хворих на наркоманію (16,6 на 10 тис. населення). З урахуванням коефіцієнта достовірності (8), це склало 4 млн 542 тис. 704 особи з хронічними алкогольними синдромами, хворих на наркоманію (за коефіцієнтом достовірності 10) – 75 1570 осіб. Крім того, на обліку з гострими алкогольними психозами перебувало 5 983 особи. Тобто, можна припустити, що кількість хворих з наркологічними проблемами – 5 300 257 осіб [5].

Як вказує О. Л. Христук, соціально-психологічні, медичні, економічні наслідки адиктивної поведінки особистості, що закономірно призводять до незворотних змін психіки та деградації особистості, перегорилися на гостру проблему сучасного суспільства. З кожним роком в Україні відбувається омолодження хімічної адикції. Цьому сприяють і реклама в засобах масової інформації, і достатньо терпиме ставлення суспільства до негативних форм поведінки особистості [10].

П. В. Волошин зі співавторами [4], провівши огляд літератури, робить висновок, що залежність від психоактивних речовин належить до захворювань складного біопсихосоціального походження. Вважається, що вірогідність формування розладів наркологічного профілю представлена двома компонентами: ризиком «почати» вживання психоактивних речовин і ризиком «стати» залежним від них. Автори зазначають, що при цьому ризик «почати» визначається, в основному, соціально-психологічними факторами, а ризик «стати» – головним чином, факторами біоло-

гічними, спадковими [4]. Відповідно зростання кількості тих, хто пробує вживати психоактивні речовини, збільшує кількість тих, хто одержує можливість «реалізувати» свою специфічну спадковість (зі схильністю до формування адикцій) у вигляді повноцінної, клінічно значущої залежності.

Серед соціально-психологічних факторів особливе місце відводиться стресорам, їхнім якісним і кількісним характеристикам. Адже вживання алкоголю і наркотичних речовин відбувається не тільки для отримання задоволення, але і для зняття психоемоційної напруги, пов'язаної з різними ситуаціями, такими, як загострення міжособистісних стосунків у сім'ї [17], фінансові труднощі [15], з проблемами зі здоров'ям, зокрема хронічними хворобами [16].

Отже, проблема вивчення стресорів як «пускових механізмів» вживання психоактивних речовин, зокрема в українській молоді, є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх публікацій.

В літературі вказується, що у молоді зустрічаються різноманітні дистреси, а саме: віковий дистрес – емоційна реакція на пригнічення молодшого старшим по віку, а також переживання кризових періодів життя; соціальний дистрес, пов'язаний з неадаптованістю або дезадаптацією до суспільних умов організації життя; статевий дистрес – переживання дівчатами і хлопцями з приводу гендерних стереотипів і норм; особистісні дистреси – це індивідуальні варіанти переживання пригнічення; ситуативний дистрес, пов'язаний з певними обставинами у житті [7].

Н. М. Калька доводить, що групою ризику щодо адиктивної поведінки стають молоді люди з низькими адаптивними можливостями, нестійкі до стресорів, що виявляють постійне невдоволення собою, життям і оточенням, коли у скрутну хвилину немає підтримки [6]. Це пов'язане з тим, що сприйняття ситуації як стресової вважається найголовнішим психологічним

стресором, який і є першопричиною всіх інших стресових чинників. Ступінь прояву стресу залежить від ставлення суб'єкта до стресових чинників, від його суб'єктивної значущості, суб'єктивної ймовірності [9].

Н. П. Бурмака [3], досліджуючи психологічні чинники формування алкогольної адиктивної поведінки у підлітків та юнацтва, виділяє окрему форму цієї поведінки: «адикцію подолання стресу». Б. П. Лазоренко [8], визначаючи стресогенні чинники в житті української молоді і засоби їх опанування, наводить статистичні дані вживання молоддю шкідливих для її здоров'я речовин з метою опанування стресових станів. У відповідності із цими даними, у 2008 р. 31,8% молоді в тій чи іншій мірі позитивно ставиться до тютюнопаління, 36,9% молоді – до вживання алкоголю і 4,7% до наркотиків. Як відомо, вказані вище речовини застосовуються головним чином для зміни психічних станів і, як правило, стресових. Автор акцентує увагу на збільшенні за період 2006-2008 років позитивного ставлення молоді до наркотиків на фоні зменшення позитивного ставлення до паління і вживання алкоголю.

Серед основних причин, через які, на думку більшості опитаних, деякі молоді люди починають зловживати алкогольними напоями, називаються потреба в опануванні стресових станів та нейтралізації дошкульних стресогенних факторів. Зокрема, найвищий рейтинг серед можливих причин зловживання алкоголем має потреба розслабитись, слідом за нею – позбутися негативного настрою, позбутися скутості, вимушеності, а також напруженості, пов'язаної із сімейними негараздами. Дослідник зазначає, що зростає кількість молоді, яка систематично (багато разів) вживає наркотики і в тій же мірі зростає число експериментаторів, які засвідчили епізодичне вживання наркотичних речовин (кілька разів). Він робить висновок про те, що певна частина молоді має потребу у такому кардинальному способі змінювати свій психічний стан і таким чином позбутись впливу стресогенних чинників [8].

Проте, у вітчизняних публікаціях не вказується, які саме стресори і в якій мірі сприяють розвитку хімічних адикцій. Також нез'ясованим є питання, якими реакціями на стрес супроводжується адиктивна поведінка.

Отже, метою статті було визначити основні стресові чинники, що сприяють вживанню алкоголю та наркотиків у студентської молоді та розкрити структуру патерну адиктивної поведінки у таких осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Дослідження проводилось на вибірці студентів денних відділень вищих навчальних закладів південної України: Одеси, Миколаєва, Херсона. Всього опитано 239 студентів, середнім віком 19,183 років (стандартне відхилення – 2,249 років). Використовувався опитувальник стресових подій студентського життя. Цей опитувальник

(англ. *Student-Life Stress Inventory - SSI*) був розроблений у 1991 р. Б. М. Гадзеллою, Д. В. Гінтером та Г. Л. Фулвудом [14] та адаптовано для української популяції Б. В. Біроном [2]. Він складається з 51 пункту. Пункти відносяться до дев'яти категорій (п'ять категорій стресорів і чотири категорії реакцій на стресори). П'ять категорій стресорів це: фрустрації (А), конфлікти (В), тиск з боку обставин (С), зміни (D) і власні особистісні якості, що можуть призводити до стресу (Е). Чотири категорії стресових реакцій – це фізіологічні реакції (F), емоційні реакції (G), поведінкові реакції (H), а також когнітивне оцінювання стресу (I). Респонденти мають відповідати на твердження за допомогою 5-бальної шкали Лайкерта. Пункти когнітивно-оцінної категорії мають зворотній ключ. Досліджені категорії В та Е були вилучені з опитувальника, адже пункти з першої з названих категорій мали дуже складні для розуміння формулювання, які стосувались кількісних та якісних характеристик альтернатив, що стосувались конфліктних ситуацій. Пункти з категорії Е мали виразно суб'єктивний характер і стосувались самооцінки особистісних характеристик. В опитувальнику використовується шкала Лайкерта, оцінка за якою характеризує, як часто відбувається з досліджуваним та чи інша подія (1 – Ніколи, 2 – Рідко, 3 – Час від часу, 4 – Часто і 5 – Більшість часу). Досліджувались взаємозв'язки між пунктом *Зловживав (-ла) алкоголем, наркотиками тощо* і іншими пунктами методики. Вважалось, що даний пункт характеризує самооцінку ступеню розвитку хімічної адикції респонденту. Розраховувались коефіцієнти кореляції r_s Спірмена.

На першому етапі було проведено аналіз кореляційних взаємозв'язків між показником зловживання алкоголем / наркотиками та показниками стресорів, з якими стикається студент у процесі навчання у ВНЗ. Статистично значущі кореляції схематично наведено на рисунку 1.

Слід зазначити, що всі статистично значущі кореляційні зв'язки були додатними, що свідчить про прямий вплив інтенсивності стресорів на адиктивну поведінку.

Розглядаючи параметри категорії фрустрацій (А), можна зауважити наступні закономірності. Так, чим болісніше респонденти переживають незадоволеність у зв'язку з затримкою в досягненні своїх цілей, тим вище ризик зловживання алкоголем та наркотиками ($r_s = 0,168$; $p = 0,009$). Також статистично значущий вплив чинили наявність повсякденних перешкод, які заважають досягненню цілей ($r_s = 0,191$; $p = 0,003$). Проте, брак матеріальних ресурсів, таких, як підручники, гроші на поїздки тощо, не був статистично значущим пов'язаним з адиктивною поведінкою ($r_s = 0,027$; $p = 0,673$). Також коефіцієнт кореляцій, що пов'язує переживання невдач в досягненні цілей, які перед собою поставили досліджувані, був статистично незначущим ($r_s = 0,070$; $p = 0,279$). Крім цього статистично значущий кореляційний зв'язок з адиктивною

поведінкою був виявлений для наступних пунктів, що описують фрустрації у міжособистісних стосунках: *Я не був прийнятий (-а) оточенням (від мене відвернувся)* ($r_s = 0,220$; $p = 0,001$), *В мене були неприємні ситуації на побаченнях* ($r_s = 0,210$; $p = 0,001$). Також встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок між частотою вживання студентами алкоголю та наркотиків та відчуттям того, що респондентам довелося відмовитися від деяких можливостей, незважаючи на власну кваліфікацію ($r_s = 0,140$; $p = 0,030$).

Слід зазначити, що при дослідженні П. Г. Андрухом [1] індивідуально-особистісних осіб з різними формами хімічної залежності було встановлено, що неприємні події, обтяжливі відчуття і фрустра-

ції формують нові адиктивні звички, стереотипи, механізми відходу від стресових ситуацій тощо.

Опишемо далі кореляції між виразністю адиктивної поведінки та параметрами категорії тиску з боку обставин (С). Респонденти зокрема зазначають, що, чим більше їхнє напруження викликане конкуренцією (у навчанні, роботі, стосунках), тем частіше вони зловживають алкоголем та наркотиками ($r_s = 0,177$; $p = 0,006$). Також виявлено статистично значущі зв'язки між хімічною адикцією та нестачею часу у респондентів ($r_s = 0,151$; $p = 0,020$), а також міжособистісними стосунками ($r_s = 0,181$; $p = 0,005$). Статистично значущого зв'язку між перенавантаженням, що виявляється у якості спроб одночасно робити багато справ, виявлено не було ($r_s = 0,036$; $p = 0,584$).

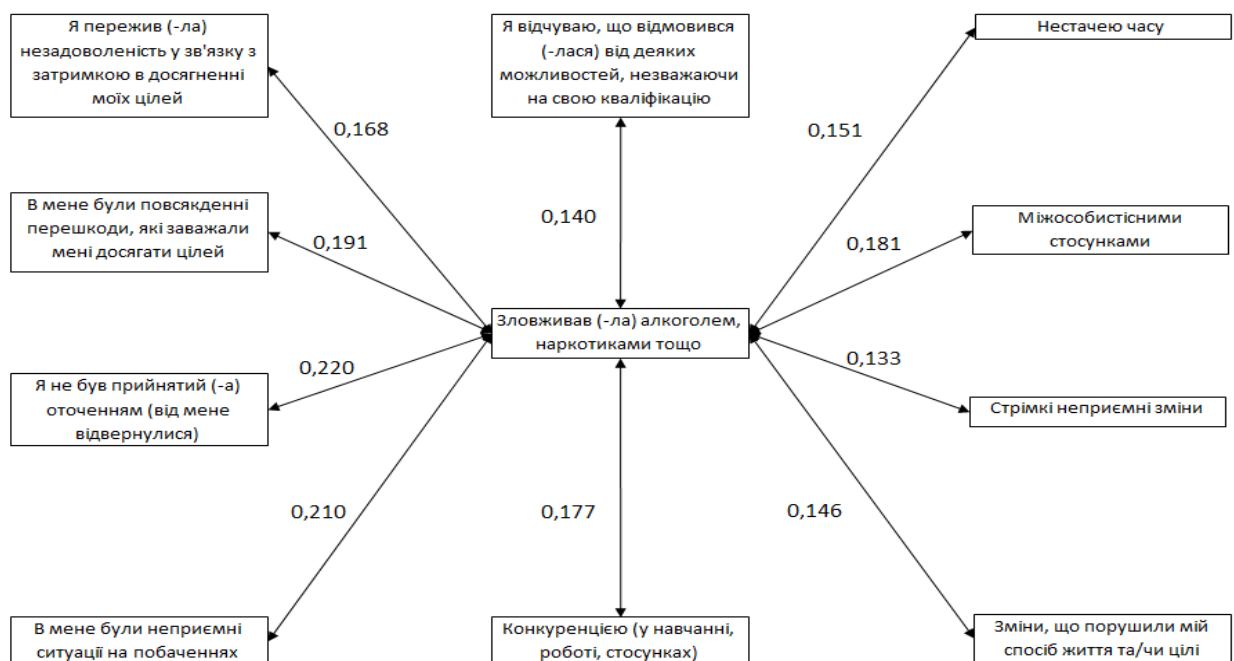

Рис. 1. Статистично значущі кореляції між показником зловживання алкоголем та наркотиками і параметрами стресорів.

Це кореспондує з даними досліджень, де виявлено, як тиск обставин, під яким розуміється тиск, пов'язаний з подіями у повсякденному житті (від роботи, навчання, сім'ї, виховання дітей, вирішення проблем зі здоров'ям, фінансами, тощо), пов'язаний з девіантною поведінкою, зокрема із зловживанням алкоголем та наркотиками [12].

Що стосується категорії зміни (D), то виявлено, що адиктивна поведінка непрямо залежить від наявності стрімких неприємних змін та змін, що порушили спосіб життя респонденту та його цілі. Про це свідчать статистично значущі коефіцієнти між відповідним показниками ($r_s = 0,133$; $p = 0,040$ та $r_s = 0,146$; $p = 0,024$). Параметр *Дуже багато змін, що відбувалися одночасно* не виявив статистично значущого взаємозв'язку із показником адиктивної поведінки

$r_s = 0,011$; $p = 0,864$. Це підтверджується і іншими даними. В літературі зокрема зауважено, що навіть нейтральні чи позитивні зміни здатні призводити до адиктивної поведінки [13].

Отже, підтверджено, що стресові життєві ситуації здатні чинити вплив на рівень вживання молоддю психоактивних речовин. В найбільшій мірі це стосується проблемних ситуацій, пов'язаних із міжособистісними стосунками та досягненням власних цілей.

На другому етапі досліджено кореляційні взаємозв'язки між показником зловживання алкоголем / наркотиками та параметрами стресових реакцій, що виявляє студент у процесі навчання у ВНЗ. На рисунку 2 схематично наведено статистично значущі кореляції.

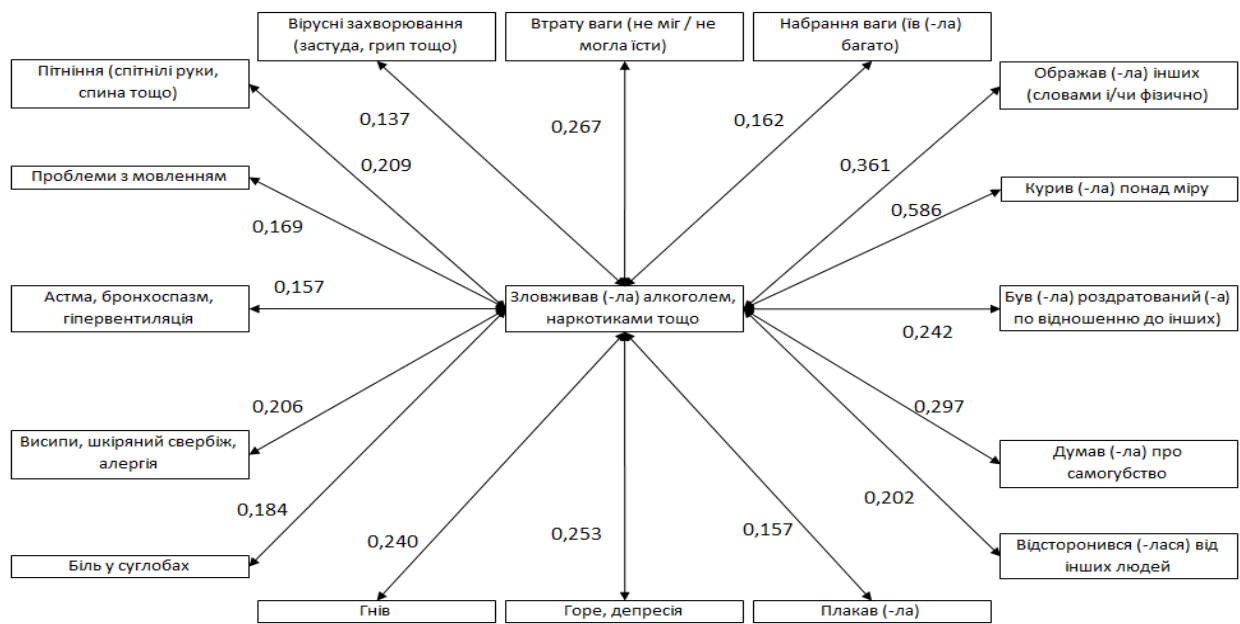

Рис. 2. Статистично значущі кореляції між показником зловживання алкоголем та наркотиками і параметрами стресових реакцій.

Всі досліджені статистично значущі коефіцієнти кореляції були додатними, що свідчить про те, що по мірі наростання ступеню хімічної адикції посилюється виразність негативних реакцій на стрес. Що стосується категорії фізіологічних реакцій (F), то виявлено статистично значущу кореляцію між показником зловживання алкоголем та наркотиками та симптомами спітніння (спітнілі руки, спина тощо) ($r_s = 0,209$; $p = 0,001$). Також статистично значущий коефіцієнт був зафіксований як свідчення взаємозв'язку між зловживанням алкоголем та наркотиками та проблемами з мовленням, які стосувались відсутності можливості виразно говорити, заїкуванням тощо ($r_s = 0,169$; $p = 0,009$).

Статистично значущі кореляції виявлені між показником зловживання алкоголем та наркотиками та респіраторними проблемами, такими, як астма, бронхоспазм, гіпервентиляція ($r_s = 0,157$; $p = 0,015$), дерматологічними проблемами, такими як висипи, шкіряний свербіж, алергія ($r_s = 0,206$; $p = 0,001$), біль у суглобах ($r_s = 0,184$; $p = 0,004$), вірусні захворювання, такими, як застида, грип тощо ($r_s = 0,137$; $p = 0,034$), втрата ваги ($r_s = 0,267$; $p < 0,001$) та набрання ваги (їв (-ла) багато) ($r_s = 0,162$; $p = 0,012$).

Статистично значущих кореляцій для показника зловживання алкоголем та наркотиками не було встановлено з такими фізіологічними симптомами як: тремтіння, нервування, гризіння нігтів тощо ($r_s = 0,056$; $p = 0,392$), невгамовність, що, наприклад, могла виявлятися у швидкому ходінні з місця на місце ($r_s = 0,128$; $p = 0,051$), виснаження, що відчувалось, як занепад сил, вигорання тощо ($r_s = 0,093$; $p = 0,152$), розлади травлення, наприклад, біль у шлунку, виразки тощо ($r_s = 0,112$; $p = 0,083$), біль у спині, напруженість у м'язах, скрегіт зубами ($r_s = 0,050$; $p = 0,442$), голов-

ний біль, підвищений тиск, прискорене серцебиття ($r_s = -0,036$; $p = 0,583$).

Встановлено, що серед емоційних реакцій (категорія G) на стрес рівень хімічної адикції статистично значуще корелював із гнівом ($r_s = 0,240$; $p < 0,001$), горем, депресією ($r_s = 0,253$; $p < 0,001$), однак статистично значущих кореляцій не виявлено з показником страху, тривоги, неспокою ($r_s = 0,098$; $p = 0,130$) та відчуттям провини ($r_s = 0,034$; $p = 0,600$).

Всі параметри категорії поведінкових реакцій (H) виявили статистично значущі кореляції із показником зловживання алкоголем та наркотиками. Відповідними пунктами опитувальника були такі, що характеризували плач ($r_s = 0,157$; $p = 0,015$), вербальну чи фізичну образу інших ($r_s = 0,361$; $p < 0,001$), куріння понад міру ($r_s = 0,586$; $p < 0,001$), роздратованість по відношенню до інших ($r_s = 0,242$; $p < 0,001$), суїцидальні думки ($r_s = 0,297$; $p < 0,001$), відсторонення від інших людей ($r_s = 0,202$; $p = 0,002$).

Пункти категорії, які стосувались когнітивного оцінювання стресу (I), не виявили статистично значущих кореляцій з частотою вживання алкоголю та наркотиків. Коефіцієнти кореляції були наступними: для пункту *Думав (-ла) і аналізував (-ла), наскільки стресовими були ці ситуації* – $r_s = -0,027$; $p = 0,680$, для пункту *Думав (-ла) і аналізував (-ла), наскільки максимально ефективними були мої способи подолання* – $r_s = 0,090$; $p = 0,167$.

Отримані результати можна співвіднести із деякими дослідженнями, спрямованими на вивчення загального рівня функціонування в осіб, що вживають психоактивні речовини. Зокрема, з дослідженням, проведеним М. Е. Афкарі зі співавторами [11], яке показало, що наркомани мають якість життя нижчий, ніж особи, в яких не виявлено адикції.

Отже, як свідчить проведений кореляційний аналіз, вживання алкоголю та наркотиків у молоді супроводжується широким спектром негативних реакцій на стресові ситуації. Найбільш активно проявляються надмірне куріння, образлива поведінка по відношенню до інших, суїцидальні думки тощо.

На третьому етапі емпіричного дослідження для виявлення структури так званого патерну адиктивної поведінки, тобто переліку стресорів та стресових реакцій, властивих саме вживанню алкоголю та наркоти-

ків, було проведено факторний аналіз, в який було включено всі показники опитувальника стресових подій студентського життя. У якості методу факторизації використовувався метод найбільшої правдоподібності, обернення факторів здійснювалось за допомогою косокутної процедури *promax*, аналізувалась структурна матриця (табл.), в яку було включено факторні навантаження, які за абсолютною величиною перевищують значення у 0,4. Всі показники в таблиці відсортовані за величиною факторних навантажень.

Таблиця

Структурна матриця факторного аналізу показників опитувальника стресових подій студентського життя

Показники стресорів та стресових реакцій	Фактор		
	1	2	3
Гнів	0,609		
Був (-ла) роздратований (-а) по відношенню до інших	0,537		
Кури́в (-ла) понад міру	0,518		-0,413
Зловживав (-ла) алкоголем, наркотиками тощо	0,501		
Зміни, що порушили мій спосіб життя та/чи цілі	0,486		
Ображав (-ла) інших (словами і/чи фізично)	0,485		
Нестача часу	0,481		
В мене були повсякденні перешкоди, які заважали мені досягати цілей	0,405		
Астма, бронхоспазм, гіпервентиляція		0,760	
Висипи, шкіряний свербіж, алергія		0,732	
Думав (-ла) про самогубство		0,510	
Біль у суглобах		0,483	
Я не був прийнятий (-а) оточенням (від мене відвернулися)		0,452	
Розлади травлення (біль у шлунку, виразки тощо)		0,435	
Головний біль, підвищений тиск, прискорене серцебиття			0,567
Плакав (-ла)			0,463
Виснаження (відчував (-ла) занепад сил, вигоряння тощо)			0,460
Страх, тривога, неспокій			0,453
Тремтіння (міг / могла нервувати, гризти нігті тощо)			0,437
Відчуття провини			0,417

Найбільш оптимальним (виходячи з критерію каменистого осипу) виявилось трьохфакторне рішення. Перший фактор описував 15,877% виділених сум квадратичних навантажень, що є найбільшим зі значень серед всіх інших факторів. Другий фактор описував 4,593%, третій – 4,132%. Показник вживання психоактивних речовин знаходився у складі першого фактору. Виходячи із структури даного фактору, можна зробити висновок, що поведінковий патерн вживання молоддю алкоголю та наркотиків характеризується вразливістю до повсякденних перешкод, дефіциту часу, змін у житті. Він виявляється у вигляді зловживання тютюном та виразних екстрапунітивних реакцій у міжособистісному оточенні.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

В роботі розкрито актуальність проблеми вивчення стресорів як «пускових механізмів» вживання психоактивних речовин у студентів українських ВНЗ. Результати емпіричного дослідження виявили, що стресові життєві ситуації здатні чинити вплив на рівень вживання молоддю психоактивних речовин. В найбільшій мірі це стосується проблемних ситуацій, пов'язаних із міжособистісним стосунками та досягненням власних цілей. Проведений кореляційний аналіз засвідчив, що вживання алкоголю та наркотиків у молоді супроводжується широким спектром негативних реакцій на стресові ситуації. Найбільш активно проявляються надмірне куріння, образлива поведінка

по відношенню до інших, суїцидальні думки тощо. Факторний аналіз дозволив розглянути поведінковий патерн вживання молоддю алкоголю та наркотиків, який характеризується вразливістю до повсякденних перешкод, дефіциту часу, змін у житті, та виявляється у вигляді зловживання тютюном та виразних екстра-

пунітивних реакцій у міжособистісному оточенні. Перспективними дослідженнями у даному напрямку можна вважати розгляд стресових чинників, що безпосередньо пов'язані з так званими «легальними наркотиками».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрух П. Г. Загальна патоперсоналогія осіб з різними формами хімічної залежності / П. Г. Андрух // Медичні перспективи. - 2011. - Т. 16, № 2. - С. 75-82
2. Бірон Б.В. Особливості стресового навантаження, властиві процесу соціалізації студентів у ВНЗ. / Б.В. Бірон // Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том. 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 9. – К.: Фенікс, 2014. – С. 90-106.
3. Бурмака, Н.П. Психологічні чинники формування алкогольної адиктивної поведінки у підлітків та юнацтва: дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук: спец. 19.00.04 «Медична психологія» / Бурмака Н.П. – Х., 2003. – 207с.
4. Волошин П. В. Популяційно-генетичний аналіз формування станів залежності та оцінка можливостей протидії їхньому поширенню / П. В. Волошин, І. В. Лінський, О. І. Мінко, О. С. Самойлова, К. І. Лінська // Український вісник психоневрології. - 2013. - Т. 21, вип. 4. - С. 5-11.
5. Зільберблат Г. М. До питання недобровільної госпіталізації наркологічних хворих / Г. М. Зільберблат, Г. І. Войтюк, П. М. Федь // Український вісник психоневрології. - 2014. - Т. 22, вип. 3. - С. 109-111.
6. Калька Н. М. Соціально-психологічні детермінанти адиктивної поведінки курсантів і шляхи її профілактики / Н. М. Калька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. - 2012. - Вип. 2(2). - С. 158-166.
7. Крамченкова В. О. Особливості поведінки старшокласників-курців в емоційно напружених ситуаціях / В. О. Крамченкова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомилинського. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 2.12. - С. 106-112.
8. Лазоренко Б.П. Стресогенні чинники в житті української молоді і засоби їх опанування / Б.П. Лазоренко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Вип. 74. –

Серія: психологічні науки: Збірник наукових праць: у 2 т. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – Вип. 74. –Том 2. – С. 6-11.

9. Лісіцин В. Д. Детермінанти стресових станів як науково-психологічна проблема / В. Д. Лісіцин // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. - 2010. - № 7. - С. 349-359.

10. Христюк О. Л. Кар'єрний розвиток особистості як складова її професійного розвитку / О. Л. Христюк // Молодь і ринок. - 2013. - № 8. - С. 84-88

11. Afkari M.E. Comparison Between Family Function Dimensions and Quality of Life Among Amphetamine Addicts and Non- Addicts / M.E. Afkari, A. Ghasemi, D. Shojaeizadeh et al.// Iran Red Crescent Med J. – 2013. - No 15(4). P. 356–362.

12. Al Zaben G.P.A. The Relationship between Stress and Perverseness in Young People (From the Point of View of Mu'tah University Students) / G.P.A. Al Zaben // American Journal of Scientific Research. – 2013. – No. 86 – P.117-128.

13. Alexander, S. Incomplete Grief: A Catalyst for Addiction and Recovery / S. Alexander // Lukenotes. – 2012. – Vol. XVI, No. 2 – P. 1-3.

14. Gadzella, B. M. Student-life Stress Inventory. / B. M. Gadzella, H.L. Fullwood, D. W. Ginther// Texas Psychological Convention. – ERIC. - San Antonio, 1991. – P.345-350.

15. Harwood D. Suicidal behavior among elderly. / D. Harward, R. Jacoby // The international handbook of suicide and attempted suicide / K. Hawton, K. van Heeringen (eds.). - NY: Wiley & Sons, 2000. – P. 278-291.

16. Lloyd G.G. Understanding psychological reactions to physical illness / G.G. Lloyd // Handbook of Liaison Psychiatry / G.G. Lloyd, E. Guthrie (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. - P. 64-82

17. Wilde de E. J. Adolescent suicidal behavior: a general population perspective. / E.J. de Wilde // The international handbook of suicide and attempted suicide / K. Hawton, K. van Heeringen (eds.). - NY: Wiley & Sons, 2000. – P.249-259.

REFERENCES

1. Andruk, P. H. (2011). Zahalna patopersonolohiia osob z riznymy formamy khimichnoi zalezhnosti [General pathopersonology of persons with various forms of chemical dependency]. *Medychni perspektyvy - Medical perspectives*, 16 (2), 75-82 [in Ukrainian]
2. Biron, B. V. (2014). Osoblyvosti stresovoho navantazhennia, vlastyvi protsesu sotsializatsii studentiv u

VNZ [The features of stress loads inherent to the process of students socialization in universities]. *Aktualni problemy psykholohii - Topical problems of psychology*, 11(9), 90-106. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

3. Burmaka, N. P. (2003). Psykholohichni chynnyky formuvannia alkoholnoi adyktyvnoi povedinky u pidlitkiv ta yunatstva [Psychological factors of forming alcoholic

addictive behavior in adolescents and youth]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Voloshyn, P. V., Linskyi I. V., Minko O. I., Samoilova O. S. & Linska K. I. (2013). Populiatsiino-henetychnyi analiz formuvannia staniv zalezhnosti ta otsinka mozhlyvosti protydivi yikhnomu poshyrenniu [The population and genetic analysis of formation of addictive states and estimation of possibilities for counteraction to their proliferation]. *Ukrainskyi visnyk psikhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, 21(4), 5-11 [in Ukrainian].

5. Zilberblat, H. M., Voitiuk, H. I., & Fed P. M. (2014). Do pytannia nedobrovolnoi hospitalizatsii narkolohichnykh khvorykh [The issue of involuntary hospitalization of drug patients revisited]. *Ukrainskyi visnyk psikhonevrolohii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, 22 (3), 109-111 [in Ukrainian].

6. Kalka, N. M. (2012). Sotsialno-psykholohichni determinanty adyktivnoi povedinky kursantiv i shliakhy yii profilaktyky [Socio-psychological determinants of addictive behavior of students and ways of prevention]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2(2), 158-166 [in Ukrainian].

7. Kramchenkova, V. O. (2014). Osoblyvosti povedinky starshoklasnykiv-kurtsiv v emotsiino napruzhenykh sytuatsiakh [Behavior of secondary school smokers in emotionally stressful situations]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Psykholohichni nauky - Scientific Bulletin of Mykolayiv State University of V. Sukhomlynsky. Series: Psychological Science*, 2.12, 106-112 [in Ukrainian].

8. Lazorenko, B. P. (2009). Stresohenni chynnyky v zhytti ukrainskoi molodi i zasoby yikh opanuvannia [Stress factors in the lives of Ukrainian youth and means of their mastering]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka – Journal of Chernihiv State Pedagogical University named after T. G. Shevchenko*, 7. (Vols. 2). (pp. 6-11) [in Ukrainian].

9. Lisitsyn, V. D. (2010). Determinanty stresovykh staniv yak naukovo-psykholohichna problema [Determinants of stress states as a scientific psychological problem].

Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymi potrebamy – Current problems of training and education of people with special needs, 7, 349-359 [in Ukrainian].

10. Khrystuk, O. L. (2013). Kariernyi rozvytok osobystosti yak skladova yii profesiinoho rozvytku [Career development of an individual as part of its professional development]. *Molod i rynek – Youth and Market*, 8, 84-88 [in Ukrainian].

11. Afkari, M. E., Ghasemi, A., Shojaeizadeh, D., Tol, A., Foroshani, A. R., & Taghdisi, M. H. (2013). Comparison Between Family Function Dimensions and Quality of Life Among Amphetamine Addicts and Non-Addicts. *Iranian Red Crescent medical journal*, 15(4), 356–362 [in English].

12. Al Zaben, G. P. A. (2013). The Relationship between Stress and Perverseness in Young People (From the Point of View of Mutah University Students). *American Journal of Scientific Research*, 86, 117-128 [in English].

13. Alexander, S. (2012) Incomplete Grief: A Catalyst for Addiction and Recovery. *Lukenotes*, 16(2), 1-3 [in English].

14. Gadzella, B. M., & Fullwood, H. L., & Ginther, D. W. (1991). Student-life Stress Inventory. *Paper presented at the Texas Psychological Convention*, San Antonio, TX (ERIC), 345-350 [in English].

15. Harwood, D., & Jacoby, R. (2000). Suicidal behaviour among the elderly. K. Hawton, K. van Heeringen (Eds.). *The international handbook of suicide and attempted suicide* (pp. 275-291). NY: Wiley & Sons [in English].

16. Lloyd, G. G. (2007) Understanding psychological reactions to physical illness. In G.G. Lloyd, E. Guthrie (Eds.). *Handbook of Liaison Psychiatry* (pp. 64-82). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

17. Wilde de, E. J. (2000) Adolescent suicidal behavior: a general population perspective. K. Hawton, K. van Heeringen (Eds.). *The international handbook of suicide and attempted suicide* (pp. 249-259). NY: Wiley & Sons [in English].

Ольга Евгеньевна Самара,
кандидат психологических наук, доцент кафедры клинической психологии,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, г. Одесса, Украина,
заместитель главного врача медицинского центра "Ви-Та" по психотерапевтической части

УПОТРЕБЛЕНИЕ АЛКОГОЛЯ И НАРКОТИКОВ КАК ОТВЕТ НА СТРЕСС. АНАЛИЗ ПАТТЕРНОВ ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Данная статья посвящена изучению стрессоров как «пусковых механизмов» употребления психоактивных веществ у студентов украинских вузов и раскрытию структуры паттерна аддиктивного поведения. Актуальность данной статьи определяется тем, что химические аддикции остаются значительно распространенными в украинском обществе. Исследование проводилось на выборке студентов дневных отделений высших учебных заведений южной Украины из таких городов, как Одесса, Николаев, Херсон. По опроснику стрессовых событий

студенческой жизни исследованы 239 студентов средним возрастом в 19,183 лет. В качестве меры взаимосвязей между показателями опросника рассчитывались коэффициенты корреляции r_s Спирмена. Установлено, что стрессовые жизненные ситуации способны оказывать влияние на уровень употребления молодежью алкоголя и наркотиков. Засвидетельствовано прямое влияние интенсивности стрессоров на аддиктивное поведение. В наибольшей степени это касается проблемных ситуаций связанных с межличностными отношениями и достижением испытываемыми собственными целями. Установлено, что употребление алкоголя и наркотиков у молодежи сопровождается чрезмерным курением ($r_s = 0,586$; $p < 0,001$), оскорбительным поведением по отношению к окружающим людям ($r_s = 0,361$; $p < 0,001$), суицидальными мыслями ($r_s = 0,297$; $p < 0,001$) и т. д. Для выявления структуры так называемого паттерна аддиктивного поведения, то есть перечня стрессоров и стрессовых реакций, свойственных именно употреблению алкоголя и наркотиков, было проведено факторный анализ, в который были включены все показатели опросника стрессовых событий студенческой жизни. В качестве метода факторизации использовался метод наибольшего правдоподобия, вращение факторов осуществлялось с помощью коосуговой процедуры промах. Наиболее оптимальным (исходя из критерия каменистой осыпи) оказалось факторное решение, состоящее из трех факторов. Первый фактор описывал 15,877% выделенных сумм квадратичных нагрузок, что является наибольшим значением среди всех других факторов модели. Второй фактор описывал 4,593%, третий – 4,132%. Показатель употребления психоактивных веществ находился в составе первого фактора. Факторный анализ позволил рассмотреть искомым поведенческий паттерн употребления молодежью алкоголя и наркотиков, который характеризуется уязвимостью к повседневным препятствиям, дефициту времени, а также к переменам в жизни. Определены перспективы исследований в данном направлении, которыми можно считать рассмотрение стрессовых факторов в их непосредственной связи с так называемыми «легальными наркотиками».

Ключевые слова: алкоголь, наркотики, стрессоры, стрессовые реакции, студенты вузов.

Olha Samara,
PhD (Candidate of Psychological Sciences), Associate Professor,
Department of clinical psychology, Odessa I. I. Mechnikov National University,
2, Dvorianska Str., Odesa, Ukraine,
Deputy Chief doctor for psychotherapy, Medical Center "Vi-Ta"

ALCOHOL AND DRUGS USE AS RESPONSE TO STRESS. ANALYSIS OF STUDENTS BEHAVIOUR PATTERNS

The article is dedicated to the study of stressors as "triggers" of psychoactive substance use by students of Ukrainian universities and to the revelation of the structure of addictive behavior pattern. Urgent character of the article is determined by the fact that chemical addictions are still rather common in Ukrainian society. The study was conducted on a sample of full-time students from Odesa, Mykolaiv and Kherson. 239 students (average age of 19.183 years) were observed by means of the questionnaire of students' life stress. As a measure of interrelations between questionnaire indications the Spearman correlation coefficients were calculated. It was found that stressful life situations had an influence on the level of alcohol and drugs abuse by youth. A direct impact of the stressors intensity on addictive behavior was proved. Mostly it concerns problematic situations related to interpersonal relationships and goals achievement. It has been established that alcohol and drugs use by young people was followed by excessive smoking ($r_s = 0,586$; $p < 0,001$), offensive behavior towards others ($r_s = 0,361$; $p < 0,001$), suicidal ideation ($r_s = 0,297$; $p < 0,001$), etc. To identify the structure of the so-called pattern of addictive behavior, i.e. the list of stressors and stress reactions peculiar to alcohol and drugs use, a factor analysis was conducted, which included all the indicators of student's life stress questionnaire. As a factorization method the maximum likelihood method was used, the rotation of factors was conducted by means of the oblique procedure promax. The best (based on the scree test criterion) was three-factor decision. The first factor described 15.877% of squared loadings sums, which is the highest rate among all other factors of the model. The second factor described 4.593%, the third – 4.132%. The rate of psychoactive substance use was included in the first factor. The factor analysis allowed to consider the required behavioral pattern of alcohol and drugs use by young people, which was characterized by vulnerability to everyday obstacles, lack of time, and changes in life. Prospects for further research in this direction, which can be regarded as consideration of stressors in terms of their direct relation to the so-called "legal highs", were determined.

Keywords: alcohol, drugs, stressors, stress reactions, university students.

Рецензент: доктор медичних наук, професор К В. Аймедов

Подано до редакції 27.02.2015